

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ БІОПРЕПАРАТІВ ПРИ ВИРОЩУВАННІ СОНЯШНИКУ

Г. О. Цигура¹, В. П. Патика²

¹ Інститут сільськогосподарської мікробіології УААН, Чернігів

² Інститут агроєкології і біотехнології УААН, Київ

В умовах лабораторних, вегетаційних і польових дослідів вивчали вплив фосформобілізуючих препаратів на ріст і розвиток рослин соняшнику. Показано, що поліміксобактерин і альбобактерин поліпшують фосфорне і азотне живлення рослин, що сприяє підвищенню урожайності та якості продукції.

Основною олійною культурою в Україні є соняшник. Посіви його зростають, але врожайність культури залишається на низькому рівні. Аналізуючи ситуацію, можна вказати на ряд причин виникнення даної проблеми [1; 2; 3]. Серед них основна — економічна криза в аграрно-промисловому комплексі країни, що змушує виробників відмовлятися від інтенсивної технології вирощування соняшнику і повертатися до екстенсивної.

Цікавим і дуже вигідним є такий новий елемент в технології вирощування сільськогосподарських культур, як застосування біологічних препаратів. В результаті передпосівної обробки насіння біопрепаратами майбутня рослина отримує додаткове фосфорне і азотне живлення, краще росте і розвивається, формує високий і якісний урожай. Особливе значення для соняшнику мають фосформобілізуючі препарати. Саме забезпеченість рослин фосфором в першу чергу впливає на формування якісного, з високим вмістом олії насіння. Застосування біопрепаратів є недорогим, екологічно безпечним заходом, який дозволяє зменшити внесення мінеральних добрив і суттєво підвищити урожайність соняшнику.

В Інституті сільськогосподарської мікробіології УААН на основі бактерій *Achromobacter album* 1122 і *Bacillus polymyxa* КВ, які здатні розчиняти фосфати кальцію, створені мікробіологічні препарати альбобактерин і поліміксобактерин, рекомендовані для застосування при вирощуванні цукрових буряків [4; 5]. Ці препарати поліпшують фосфорне живлення рослин, стимулюючи їх ріст та розвиток, підвищують урожайність та якість продукції. Мета нашої роботи — вивчення можливостей застосування альбобактерину і поліміксобактерину в технології вирощування соняшнику.

© Г. О. ЦИГУРА, В. П. ПАТИКА, 2003

Агроєкологічний журнал. 2003, № 1

Матеріали і методи. Дослідження проводили в умовах лабораторних, вегетаційних і польових дослідів з використанням активних штамів фосформобілізуючих бактерій *Achromobacter album* 1122 і *Bacillus polymyxa* КВ та препаратів на їх основі — альбобактерину і поліміксобактерину.

Мутанти штамів *Achromobacter album* 1122 і *Bacillus polymyxa* КВ, стійкі до стрептоміцину в дозі 1500 мкг/мл і 1000 мкг/мл, відповідно, отримували за Гергхардтом [6]. Мікробіологічні дослідження проводили за загальноприйнятими методами [7]. В досліді використовували соняшник сорту Аламо. Лабораторні досліді з визначення енергії проростання та схожості насіння виконували за ГОСТ 12038-84 [8].

Веgetаційні досліді проводили на темно-сірому опідзоленому ґрунті з такими агрохімічними характеристиками: $pH_{\text{сол}} = 5,6$, вміст гумусу — 3,12%, азоту — 51,0 мг/100 г, фосфору — 23,1 мг/100 г, калію — 17,0 мг/100 г. Для дослідів використовували посудини об'ємом 500 см³. Рослини вирощували в люміностаті з освітленням 20 тис. люкс із світловим періодом 16 год. і при температурі на рівні зеленого ярусу 26 ± 2 °С. Повторність дослідів десятиразова.

Польові дрібноділянкові досліді у 2000—2001 рр. проводили на дослідному полі Інституту сільськогосподарської мікробіології УААН на чорноземі вилугуваному легкосуглинковому з такими агрохімічними показниками: гумус — 3,2—3,4%, $pH_{\text{вод}} = 5,9—6,0$, вміст P₂O₅ за Чириковим — 14—17 мг/100 г, вміст K₂O за Масловою — 12—14 мг/100 г. Розмір ділянок — 10 м². Повторність — десятиразова. Розміщення ділянок рендомізоване.

Для передпосівної бактеризації застосовували фосформобілізуючі препарати альбобактерин і поліміксобактерин. Кількість бактерій на насінні після інокуляції — 10⁵—10⁶.

У польових дрібноділянкових дослідіх визначали азотфіксуючу активність [9], вміст фосфору і азоту в рослинах [10], олії в насінні [11]. Вміст рухомих сполук фосфору в ризосфері визначали за Чириковим [12].

Закладення дослідів, їх проведення, облік урожаю та статистичну обробку одержаних даних проводили за Доспеховим [13].

Результати досліджень та їх обговорення. В зв'язку з тим, що фосформобілізуючі препарати для інокуляції насіння соняшнику використовувалися нами вперше, початковим етапом роботи було визначення оптимального бактеріального навантаження на насіння цієї культури. Для цього в лабораторних дослідах вивчали вплив різної концентрації препаратів на схожість, енергію проростання насіння, довжину проростків і їх масу. Відмічено, що альбобактерин найкращий позитивний вплив виявив в кількості 10^5 клітин бактерій на одну насінину, поліміксобактерин — 10^6 клітин бактерій на одну насінину. В таких концентраціях препарати збільшували енергію проростання насіння на 21,6–22,3%, схожість — на 25,0–25,7%, довжину проростків — на 9,6–26,3%, їх масу — на 13,3–16,7%.

Наступним етапом роботи було проведення вегетаційного дослід, в якому вивчали вплив фосформобілізуючих препаратів на ріст і розвиток рослин соняшнику. Результати фенологічних спостережень свідчать, що на ранніх етапах вегетації під впливом альбобактерину і поліміксобактерину істотно збільшується висота рослин — на 16,1% та 21,2% і площа поверхні листової пластинки — відповідно на 19,1% та 25,4% (табл. 1).

Таблиця 1. Вплив фосформобілізуючих препаратів на ріст рослин соняшнику (вегетаційний дослід)

Варіант дослід	Висота рослин		Площа поверхні листової пластинки	
	см	Δ, %	см ²	Δ, %
Без бактеризації (контроль)	11,8	—	33,9	—
Обробка альбобактерином	13,7	16,1	40,4	19,1
Обробка поліміксобактерином	14,3	21,2	42,5	25,4
НІР _{0,5}	1,5		4,0	

Таблиця 2. Вплив біопрепаратів на вміст рухомих сполук фосфору в ризосфері соняшнику (польовий дослід, 2001 р.)

Варіант дослід	Вміст рухомого P ₂ O ₅ , мг/100 г ґрунту		
	перед посівом	цвітіння	воскова стиглість
Без бактеризації (контроль)	6,4	5,8	5,8
Обробка альбобактерином	6,5	5,4	6,0
Обробка поліміксобактерином	6,6	4,9	6,3
НІР _{0,5}	0,4	0,4	0,4

Для вивчення приживаності штамів у кореневій зоні соняшнику використовували антибіотикостійкі мутанти штамів *Achromobacter album* 1122 і *Bacillus polymyxa* КВ, які не відрізнялися від вихідних за основними морфолого-культуральними ознаками та позитивним впливом на рослини. Бактеріальне навантаження обох штамів було $2,4 \cdot 10^5$ клітин бактерій на 1 насінину. Мікробіологічний аналіз ґрунту з ризосфери та ризоплани показав, що використані мутантні штами неоднаково приживаються в кореневій зоні соняшнику. Кількість бактерій *Achromobacter album* 1122 в ризосферному ґрунті після вегетації рослин протягом шести тижнів зростала на порядок — з $2,4 \cdot 10^5$ до $2,8 \cdot 10^6$ клітин на 1 г ґрунту, в ризоплані залишалася на рівні початкового значення — $2,4 \cdot 10^5$ на 1 г коренів; кількість клітин *Bacillus polymyxa* КВ у ризосфері була майже на рівні початкового значення, в ризоплані — зменшувалася на порядок і становила $0,3 \cdot 10^4$ клітин на 1 г коренів.

У польовому досліді фенологічними спостереженнями встановлено, що у варіантах з використанням фосформобілізуючих препаратів рослини соняшнику проходили етапи органогенезу на 2–4 дні швидше, ніж рослини контрольних варіантів.

Протягом вегетаційного періоду вивчали вміст рухомих сполук фосфору в ризосферному ґрунті. Результати наших досліджень свідчать, що цей показник залежить від особливостей функціонування мікроорганізмів, на основі яких виготовлено біопрепарати, фаз розвитку рослин і, очевидно, від виду рослин. У фазу цвітіння соняшнику вміст рухомого фосфору в усіх варіантах знижувався, порівняно з його значеннями перед посівом. Найнижчі показники спостерігалися у варіантах з використанням біопрепаратів (табл. 2). На нашу думку, це відбувається за рахунок інтенсивного розвитку рослин під впливом біопрепаратів і, внаслідок цього, більш інтенсивного виносу фосфору рослинами з ґрунту. В фазу воскової стиглості насіння в усіх варіантах спостерігається стабілізація значень кількості рухомих сполук фосфору в ризосферному ґрунті. Але, якщо в контрольному варіанті вміст P₂O₅ залишається на рівні значень попередньої фази, то у варіантах з використанням біопрепаратів спостерігається тенденція до підвищення його рівня. Отже, застосування біопрепаратів якщо і не сприяє накопиченню рухомих сполук фосфору в ґрунті, то дозволяє компенсувати його винос з ґрунту рослинами.

Таблиця 3. Вплив біопрепаратів на азотфіксуєчу активність в ризоплані соняшнику (польовий дослід, 2001 р.)

Варіант дослід	Активність азотфіксації, C ₂ H ₄ нмоль/г коренів за годину		
	I (бутонізація)	II (повне цвітіння)	III (кінець цвітіння)
Без бактеризації (контроль)	31,21 ± 7,8	427,33 ± 40,2	346,97 ± 28,3
Обробка альбобактерином	26,80 ± 6,3	252,14 ± 21,6	582,02 ± 49,1
Обробка поліміксобактерином	175,47 ± 14,2	887,91 ± 62,4	620,91 ± 53,6

Активність азотфіксації протягом вегетації рослин соняшнику змінювалась неоднаково. Так, на етапі бутонізації збільшення активності азотфіксації порівняно з контролем спостерігали лише у варіанті з застосуванням поліміксобактерину. На етапі повного цвітіння спостерігається значне підвищення азотфіксуєчої активності в усіх варіантах, порівняно з попереднім етапом, хоча обробка поліміксобактерином сприяла підвищенню даного показника відносно контролю. Під кінець цвітіння рослин (третій етап спостережень) активність азотфіксації значно перевищувала контроль в обох варіантах з використанням біопрепаратів (табл. 3). Підвищення значень азотфіксуєчої активності під впливом фосформобілізуючих бактерій можна пояснити або прямим їх впливом на азотфіксатори, а саме — поліпшенням їх фосфорного живлення, або, що більш вирогідно, впливом через рослину. Під дією біопрепаратів прискорюється ріст і розвиток рослин (адже мікроорганізми, на основі яких виготовлені використані в даному випадку біопрепарати, здатні не лише переводити важкорозчинні сполуки фосфору ґрунту в доступні форми, а й продукувати речовини, які є стимуляторами росту рослин), інтенсифікуються метаболічні процеси і, як наслідок, зростає кількість кореневих виділень, що позитивно впливає на розвиток мікробіоти і, в тому числі, азотфіксуєчої. Крім того, рослини, що краще розвиваються, інтенсивніше збіднюють прикореневу зону на зв'язані форми азоту, що, в свою чергу, стимулює нітрогеназну активність азотфіксуєчих мікроорганізмів.

Визначення вмісту фосфору і азоту в рослинах соняшнику, проведене в фазу молочної стиглості насіння, показало, що у варіанті з застосуванням альбобактерину в метаболічні процеси більш активно включається азот, тоді як при застосуванні поліміксобактерину — фосфор. Так, вміст фосфору в зеленій масі і в корінні рослин соняшнику при застосуванні поліміксобактерину збільшився відповідно на 0,08% і 0,06% (табл. 4).

Таблиця 4. Вплив біопрепаратів на вміст фосфору і азоту у вегетативній масі соняшнику в період молочної стиглості насіння (польовий дослід, 2000 р.)

Варіант дослід	Вміст фосфору, %		Вміст азоту, %	
	зелена маса	коріння	зелена маса	коріння
Без бактеризації (контроль)	0,41	0,17	1,80	0,86
Обробка альбобактерином	0,42	0,18	1,97	0,87
Обробка поліміксобактерином	0,49	0,23	1,81	0,86
НІР _{0,5}	0,02	0,02	0,08	0,08

Таблиця 5. Вплив біопрепаратів на вміст фосфору і азоту в насінні соняшнику (польовий дослід)

Варіант дослід	Вміст фосфору, %		Вміст азоту, %	
	2000 р.	2001 р.	2000 р.	2001 р.
Без бактеризації (контроль)	0,84	0,70	2,23	2,19
Обробка альбобактерином	0,84	0,71	2,25	2,47
Обробка поліміксобактерином	0,85	0,74	2,43	2,45
НІР _{0,5}	0,02	0,02	0,08	0,08

Таблиця 6. Вплив біопрепаратів на урожайність і олійність насіння соняшнику

Варіант дослід	Урожайність, ц/га		Олійність, %	
	2000 р.	2001 р.	2000 р.	2001 р.
Без бактеризації (контроль)	36,2	32,0	44,0	43,0
Обробка альбобактерином	39,0	38,4	45,5	44,4
Обробка поліміксобактерином	43,0	40,0	47,5	43,7
НІР _{0,5}	2,2	2,5	0,5	0,5

При визначенні вмісту цих елементів у насінні соняшнику встановлено, що лише поліміксобактерин здатний істотно збільшувати кількість і фосфору, і азоту в насінні (табл. 5).

Поліпшення фосфорного і азотного живлення під впливом використаних біопрепаратів сприяло суттєвому збільшенню урожаю соняшнику і поліпшенню якості продукції. При застосуванні альбобактерину урожайність збільшувалася порівняно з контролем в середньому на 4,5 ц/га, при застосуванні поліміксобактерину — на 7,5 ц/га (табл. 6). Олійність насіння підвищувалася в середньому на 1,5% (див. табл. 6)

Висновки. У процесі проведення досліджень встановлено, що використання біопрепаратів альбобактерину і поліміксобактерину, створених на основі фосформобілізуючих бактерій *Achromobacter album* 1122 і *Bacillus polymyxa* KB, сприяло поліпшенню фосфорного і азотного живлення рослин соняшнику, що забезпечило суттєвий приріст урожаю і поліпшення якості одержаної продукції. Таким чином, попередні дослідження свідчать про перспективність використання фосформобілізуючих препаратів, насамперед поліміксобактерину, в технології вирощування соняшнику.

РЕЗЮМЕ. В условиях лабораторных, вегетационных и полевых опытов изучали влияние фосформобилизующих препаратов на рост и развитие растений подсолнечника. Показано, что альбобактерин и полимиксобактерин улучшают фосфорное и азотное питание растений, что способствует повышению урожайности и качества продукции.

SUMMARY. The influence of phosphorus-mobilizing preparations on the growth and development of the sunflower plants has been studied in laboratory, field and ve-

getative experiments. The investigations have shown that the albobacteryn and polymyxobacteryn improve phosphorus and nitrogen feeding of plants which promotes increasing of yield and improvement of products quality.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Шевченко А., Оверченко Б. Як зробити вирощування соняшнику беззбитковим // Пропозиція. — 2000. — № 5. — С. 33–34.
2. Оверченко Б. Природні ресурси та урожай соняшнику в Україні // Пропозиція. — 2001. — № 4. — С. 39–40.
3. Оверченко Б. Урожайність соняшнику в Україні та шляхи її підвищення // Пропозиція. — 1999. — № 5. — С. 22–25.
4. Пат. 2035442 Российская Федерация, МКИ⁶ С 05 11/08, С 12 1/20. Штамм бактерий *Achromobacter album* для изготовления препарата, повышающего сахаристость и урожай сахарной свеклы / Л. Н. Токмакова, В. И. Канивец, Ю. Н. Мельмука. — Оpubл. 20.05.95. Бюлл. № 14.
5. Пат. 2035507 Российская Федерация, МКИ⁶ С 05 11/08, С 12 1/20. Штамм бактерий *Bacillus polymyxa* для производства стимулятора роста сахарной свеклы / В. И. Канивец, Л. Н. Токмакова, Ю. Н. Мельмука. — Оpubл. 20.05.95. Бюлл. № 14.
6. Методы общей бактериологии / Под ред. Ф. Герхардта; пер. с англ. — М.: Мир, 1984. — Т. 2. — 466 с.
7. Сэги Й. Методы почвенной микробиологии / Пер. с венг. И. Ф. Куренного; под ред. и с предисл. Г. С. Муромцева. — М.: Колос, 1983. — 296 с.
8. ГОСТ 12038-84. Семена сельскохозяйственных культур: Методы определения качества. — Введ. 19.12.84.
9. Методичні рекомендації по визначенню активності азотфіксації в ґрунті та кореневій зоні рослин ацетиленовим методом. — Чернігів, 1997. — 15 с.
10. ГОСТ 26657-85. Корма, комбикорма, комбикормовое сырье. — Введ. 22.11.85.
11. ГОСТ 13496.15-85. Методы определения сырого жира. — Введ. 11.10.85.
12. Петербургский А. В. Практикум по агрономической химии. — М.: Колос, 1968. — 496 с.
13. Доспехов Б. А. Методика полевого опыта. — М.: Колос, 1973. — 335 с.

НОВА ТЕХНОЛОГІЯ РОДИЛЬНОГО ВІДДІЛЕННЯ В М'ЯСНОМУ СКОТАРСТВІ

(Розробники — Інститут агроєкології та біотехнології УААН, Селекційний центр «Україна» Житомирської області; автори — С. С. Спєка, В. П. Патика, Д. Т. Вінничук, В. М. Янович)

Нова технологія ґрунтується на безприв'язному утриманні тільних корів і нетелів на вигульно-кормових майданчиках на глибокій підстилці, частина яких обладнана навісами легкого типу, де тварини відпочивають в негоду. На майданчику утримують 40–45 маток. Площа на 1 корову з підсисним телям — 35–40 м². Довжина майданчика — 90 м, ширина — 22 м. Між майданчиками обладнаний кормовий прохід шириною 2,6 м з годівницями на два боки для транспортування і роздавання кормів. Над проходом і годівницями споруджено двоскатне накриття. Кормовий прохід та територія біля годівниць з боку вигульно-кормових майданчиків (шириною 2 м) має тверде покриття. Біля годівниць встановлюються групові автонапувалки типу АТК-4 з електропідігрівом у зимовий період. Роздача кормів — мобільна (КУТ-10). Фронт годівлі — 0,8–1,0 м на 1 тварину. Механізоване прибирання гною проводиться раз на рік. Вигульно-кормові майданчики спарені, мають цегляну огорожу висотою 3 м.

Глибокотільних корів і нетелей за 2 місяці до отелення переводять у родильне відділення на вигульно-кормові майданчики, а з раціону їх годівлі повністю виключають силос. Основними кормами в раціоні глибокотільних маток залишаються сіно, солома ярих і концкорми. Корови з телятами на підсисі утримуються на майданчиках до 20–30-денного віку. Соковиті корми (силос, буряк тощо) бажано вводити в раціон через 11 днів після отелення.

За такою технологією родильного відділення практично відсутні ускладнені отелення у маток племінного маточного поголів'я.

За додатковою інформацією можна звертатися з адресою:
03143, Київ, вул. Метрологічна, 12, Інститут агроєкології та біотехнології УААН
тел. (044) 266-23-38, Спєка С. С.